

Pokorni Zoltán szerkesztett előadása, március 3.

Mielőtt az előrehozott szakképzés dilemmáiról beszélnék, néhány gondolatot idéznék egy híres, manapság nagyon divatos személyiség, Klebersberg Kunó oktatási miniszter írásából. Rendszeresen írt a Pesti Naplóba, érdemes elővenni ezeket az írásokat. Hallatlanul szellemesek, frissek. Egyik írásából hoztam pár idézetet, aminek a címe, Az apa és a kis matrózuhas: *„Én sokszor kétségbeesem az emberek judíciumának, józan ítélőképességének a hiánya fölött. Tömérdék a főiskolás, sok a diplomás ember és jönnek azok a klisé kifejezések, sztereotip frázisok, bombasztok, amiket az utóbbi időben megszoktunk és nyomukban dörgő taps. Demokratikusabb lett itt a világ és a kis polgár és az alacsonyabb közalkalmazott is taníttatni igyekszik gyermekét, ha azt hiszi, hogy majd boldogulni fog és nem gondolnám, hogy a szegény ember tehetséges gyerekét az iskolából vissza lehetne verni, pusztán attól a gyanútól vezéreltetve, hogy esetleg majd értelmi proletár válik belőle. Általában a világ kultúrpolitikai felfogása nem az, hogy a nagyobb tudás megnehezítse az illető számára a létért való küzdelmet.”*

S így tovább. Klebersberg akkor írta ezt a cikket, amikor a treforti iskolaszervezet átalakítását tűzte ki célul, mondván, az jó volt pár évtizeddel korábban, de ma már nem állja meg a helyét. De írhatta volna ma is.

Nézzünk elsőként néhány adatot! A középiskolás korosztály kétharmada ma a szakképzésben tanul Magyarországon. Amikor tehát a szakképzés átalakításáról beszélünk, akkor nem egy marginális oktatáspolitikai probléma kerül szóba. Ehhez képest a szakképzés és a közoktatás irányításának szétválasztása fájdalmas, az pedig, hogy nincs kellő kooperáció, együttműködés a két szakterület között, az baj.

Szaktanárképző intézménybe jár a gyerekeink 24%-a. Közülük minden második később megpróbál érettségit is szerezni, a korosztály 42%-a pedig eleve olyan szakképzésben vesz részt, ami érettségivel záródik. Végül 34% azok aránya, akik gimnáziumba járnak. Összességében ez azt jelenti, hogy gyerekeink durván háromnegyede alaphelyzetben érettségivel záródó iskolában tanul, s még további 10-12% azok aránya, akik később megcélazzák az érettségit.

Ezek az arányok nem véletlenül alakultak így, a gyerekek a lábukkal szavaztak. Jól tudjuk, hogy a szaktanárképzés aránya másfél évtizeddel ezelőtt még 41%-ot tett ki, az elmúlt 15 évben olvadt le annak alig több mint felére. Tudták, érzékelték mi kell nekik ahhoz, hogy boldoguljanak. Más oldalról a kutatások azt jelzik, hogy munkaadók a magasabb végzettségűekkel elégedettebbek, az érettségizett illetve diplomás munkaerővel.

Miközben azt hallhatjuk, hogy túl sokan érettségiznek, túl sok a diplomás, ez valójában nem igaz. Ha Lengyelországgal vetjük össze a helyzetünket, akkor azt látjuk, hogy ők az elmúlt 10 évben elérték az európai átlagot, mi pedig folyamatosan lemaradunk ettől. Azt halljuk, hogy munkanélkülieket képzünk, amikor sokan járnak érettségit adó intézménybe, illetve egyetemre. Ám ha megnézzük a foglalkoztatási adatokat, akkor azt látjuk, ha valami véd a munkanélküliséggel szemben, az az érettségi és a diploma. Azt halljuk, azért nincs vízvezeték-szerelő és hidegburkoló, mert sok az újságíró, a jogász. Nem igaz. Azért nincs vízvezeték-szerelő, mert a szakképzési rendszerünk nem tudott az elmúlt 15 évben mit kezdeni azzal, hogy halmozottan hátrányos, borzalmas szociális helyzetből jövő, nem egyszer cigány gyerekeknek kellene megtanítanunk ezeket a szakmákat, és ehhez nem értünk. Mert mi azt tanultuk meg, hogy motivált, rendezett családi háttérű, tanulni tudó, tanulni akaró gyerekeket tanítsunk.

Hogy most a jó gazdaság, jó szakképzés, tyúk vagy tojás problémáját hogyan oldjuk meg, azt nem tudjuk. De elég nehéz lenne bármelyikünk gyerekét arra, hogy menjen el kőművesnek egy olyan építési vállalkozó mellé, aki feketén foglalkoztatja, és legfeljebb a minimál bért hajlandó odaadni neki, de semmi egyebet. Mert ezzel a riasztó képpel szembesülnek a

gyerekeink. Nem hiányszakmák vannak, gyűlölt szakmák vannak. Nem az baj, hogy nem jöttünk rá, hogy több szakmunkást kellene képezni, hanem az, hogy nem akar senki ilyen munkát, ilyen bérrel, ilyen megalázó munkakörülmények között végezni. Ha egy 25 fős építőipari szakmunkás osztályból egyetlenegy gyerek marad az építőiparban, mert neki lett saját vállalkozása, de már ő sem áll fel a stangra, akkor ezen el kell gondolkozni.

Persze, úgy tudjuk javítani a vállalkozások állapotát, helyzetét, ha felkészült, motivált munkavállalók mennek oda. De ne várjuk el, hogy a tehetségesebb gyerekek odamennek maguktól, ha ilyenek a feltételek.

Világos tehát, hogy ez nem pusztán egy oktatáspolitikai probléma, nem az oktatás belső rendszerhibája, hanem jóval nagyobb annál. Egy hősies vállalkozás kudarcának vagyunk a tanúi éppen. Ez a vállalkozás arról szólt, hogy 10-15 évvel ezelőtt, azt tűzte ki célul az akkori irányítás, hogy sokkal szélesebb közismereti alapokat kapjanak a gyerekek. Ne egy csőszerű szakmatanulásba lépjenek be 14 éves korukban, hanem egy széles szakmai kínálattal ismerkedjenek meg 15-16 évesen, s aztán később, 17-18 évesen specializáljuk tudásukat. Ez egy nagyon helyes és pozitív lépés volt, ami találkozott a Nemzeti Alaptanterv szabályozásával is. A törekvés azonban megtört, zátonyra futott, főként a szakiskolák és a szakközépiskolák obstrukciója és ellenállása miatt, amelyek nem voltak hajlandók ezt az oktatáspolitikai célkitűzést elfogadni. Csendesen túrték, de közben azt mondták, hogy „ezt lehetetlen megcsinálni”, „minek kínozni ezeket a gyerekeket a közismereti tárgyakkal”, „nem akarnak ők tanulni, csak a kezük okos, a fejük nem”.

Az elmúlt években a szakiskolák nyomásának engedve megengedtük, hogy ki lehessen bújni az úgymond 2+2 éves szakképzési modell alól. Ez az a bizonyos sokat emlegetett, előrehozott vagy redukált szakképzés. Ennek oka az volt, hogy láttuk, a szakmunkásképző osztályokba járó gyerekek negyede esik ki mindenféle végzettség nélkül a rendszerből, ami több ezer gyereket jelent. Azt mondtuk, még mindig kisebb baj, kisebb kár, ha ők nem teljesítik a NAT követelményeit, de legalább valamilyen redukált, csökkentett értékű végzettséget kapnak, mintha nem tanulnak semmit. Ez tehát egy egérút, menekülőút lett volna. De nem főutca.

Ma azonban azt látom, hogy már a 2010/11-es, tehát a most futó tanévben számtalan iskola számtalan tagozaton indított a jogi bizonytalanság ellenére is ilyen redukált szakképzést. Idén pedig már több mint 950 tagozatra vennének fel nagyjából 15-20 ezer gyereket, azaz majdnem az egész szakmunkásképzés ellődult ebbe az irányba. A főváros nem válságövezet, nem depressziós zóna, mégis a fővárosi szakképző iskolák osztályainak a 60%-a ilyen irányba tartana. S ez már nem arról szól, hogy vannak a szerencsétlen cigány gyerekek, akiket nem lehet tanítani és biztosítsunk nekik egy ilyen kifutási lehetőséget. Más erők nyomják ebbe az irányba a szakképzést. Részben a korábban megszokott rendszer iránti nosztalgia, részben a TISZK-ektől való félelem. Mert ott, ahol a TISZK miatt elkerült a gyakorlati képzés, azt remélik, ha korábban indítják, akkor visszaszerezhetik a gyakorlati képzés lehetőségét. Tehát, a tanulni nem tudó, szerencsétlen sorsú gyerekek érdekében kinyitottunk egy kikaput, amin most zúdul be az egész szakmunkásképzés. Tragédia lenne, ha ezt hagynánk és nem fékeznenk meg.

Nézzük a számokat! Az elképzelések szerint az új struktúrában 3552 óra szerepel, ezen belül 959 lenne a közismeret és 2593 jutna a szakmai elméletre és gyakorlatra. Ez 27:73-hoz arányt jelent. Nagyjából heti 9 tanítási óra jutna a közismeretre, amiben benne van mindennapos testnevelés és az osztályfőnöki óra is, azaz lényegében heti 4-5 óra maradna a többi közismereti tárgyra, a matematikára, a magyarra, az idegen nyelvre, a természettudományokra, a művészeti tárgyakra, az informatikára. Ennyi idő alatt kellene megtanulnia a gyerekeknek angolul, a matematikát, hogy legalább százalékot vagy területet tudjon számolni, ki tudjon állítani egy számlát vagy, el tudjon olvasni egy idegen nyelvű tájékoztatót, ki tudja számolni egy szoba kifestéséhez szükséges festékmennyiséget.

Hát, ez nem fog menni. És nem az a jó megoldás, hogy öljük egymást a vitában. Dőljünk hátra, nyugodjunk meg, engedjük le a vállunkat, és keressünk valami normális megoldási irányt.

Tény, hogy az iskolai tanműhelyeknek sokat köszönhet a magyar szakképzés, de ma már gyakran akadályt jelentenek, mert miattuk is kapacitás- és nem keresletvezérelt a képzés. Azért veszünk fel 10 diákot, mert ennyi kell a tűzhelykapacitás optimális kihasználásához, s nem azért, mert ennyire van igény. Éppen ezért volt jó irány, hogy a TISZK-ek létrejötte a nagy integrált tanműhelyek irányába vitte el a rendszert. A tanulószerveződések bővítése is pozitív megoldás, mert a tényleges gazdaság felé tereli a gyerekek gyakorlati képzését. Mindenkinek igaza van, aki azt mondja, hogy az motivál egy gyereket, ha a csavar, amit elkészít, belekerül egy szerkezetbe, s nem a fiókba vagy a szemetesbe kerül. Igen, lépünk a valódi gazdaság felé, de ez nem jelenti azt, hogy ezt össze kell kötni egy redukált képzéssel. Legyen duális képzés, de ne úgy, hogy abba sem a közismereti képzésre, sem a gyakorlatra nem jut elegendő idő. Mi szól a 3 éves képzés mellett azon kívül, hogy régen így volt (s nem melleleg, azzal sem voltunk elégedettek)? Lehet normális duális képzést csinálni, de 4 év alatt. S tartsuk szem előtt azt is, az a német duális képzés, amire mintaként tekintünk 9 éves alapiskolán alapul, ami már önmagában megemeli 12-13 %-kal a közismereti órák számát. Egy német diák mielőtt elkezdi a szakképzést 7197 óra közismereti órán vesz részt, ezzel szemben egy magyar fiatal úgy lépne be ebbe a rendszerbe, hogy előtte csupán 4927 órán keresztül pallérozzák. Tehát a magyar oktatás az általános iskolában 30 %-kal kevesebb órát biztosít közpénzből a gyerekeinknek közismereti alapozására. Más oldalról közelítve, egy a magyar gyerekek 18 éves korukig kapnak annyi finanszírozott időkeretet, mint amennyit egy német, angol, francia fiatal 15 éves koráig megkap. És ezt az jelzi, hogy azoknak is van igazságuk, akik azt mondják, hogy a szakképzés problémái az általános iskolai képzésből eredeztethetők.

Mit lehet tenni? Több megoldás is van, feltehetően mind komoly vitákat gerjesztene. Lehet-e több tanítási óra egy napon, meddig terhelhetők a gyerekek? Lehet-e hosszabb, több tanítási nappól álló a tanév? Mindegyikben lehet némi változtatás. Az optimális azonban az lehetne, ha a 8 osztályos általános iskolát megtoldanánk egy évvel. Azt javaslom, hogy fontoljuk meg egy 9 éves alapiskola felépítését, és arra alapozzuk a szakképzést, illetve a többi középfokú képzést. Nem lennének egyedül ezzel, hogy mást ne említsek, érdemes megnézni a lengyel példát, és annak eredményeit.

Alapvető tehát, hogy mennyire stabil – a kisgyermekkorai nevelés mellett – a közismereti tudás átadása. Ez azonban nem csak idő, hanem módszertani kérdés is. Ismerjük a magyar általános iskolai oktatás egyik meghatározó problémáját, a blokkos pedagógiát, az erős szegregáló elemeket. Ezek nem mindig látványosak, de amikor nívócsoportokat alakítunk ki, akkor is az elkülönítés egy formája történik. Éppen ezért nem pusztán megfejteni kell egy évvel az oktatást, hanem alapvető belső átalakulással is együtt kell járnia mindennek.

A másik, lényeges eltérés a német és a tervezett magyar modell között, és ezt őszintén kell kezelnünk, hogy Németországban a cégeknek pénzébe kerül a képzés. Azért is foglalkoznak vele felelősségteljesen, mert tétje van számukra, mert az ő pénzük van benne. Nem is úgy tekintenek a gyerekekre, hogy két évig van egy ingyen inasuk, hanem úgy, hogy két évig tanítom és utána lesz egy nagyon jó munkatársam.

Minden szakma esetében az alapokat tanuljuk meg az iskolában. Miért pont a szakmunkásképzés lenne a kivétel? Miért gondolja ezt nálunk a vállalkozások egy része? Miért fogalmazza meg ezt elvárásként? A német duális képzésben résztvevő gazdasági szereplők pontosan tudják, hogy neki kell befejezniük a képzést. Ezért költenek rá, ezért finanszírozzák mintegy 80%-os mértékben. Attól tartok, hogy a magyar vállalkozók nem pénzt akarnak betenni a gyerekek képzésébe, hanem pénzt akarnak kérni a gyerekek

képzéséért. S ez lényeges különbség. Mennyire lesz motivált a képzés sikerében így egy vállalkozó és mennyire lesz motivált maga a gyerek? Kulcsfontosságú különbség ez.

Legyen duális képzése, de épüljön széles és stabil közismereti képzésre, a vállalkozók pedig jelentős mértékben legyenek érdekeltek a képzés sikerében és a továbbfoglalkoztatásban. Legyen érdekeltek anyagilag is, legyen ez számukra befektetés, legyen érdekeltek abban is, hogy pedagógiai jártassággal rendelkező munkatársak tanítsanak náluk.

Végezetül, szeretném hangsúlyozni, azt gondolom, nem szabad a redukált szakképzést megnyitni. Az a kívánatos, hogy ez csak a gyereket 4-6%-ának lehetősége legyen, valóban csak egerút és menekülőút legyen. Meg kell őrizni a normális 4 éves képzési formát. Ez is lehet duális képzés, ennek semmi akadálya nincs. És Magyarországon a vállalkozások helyzete miatt még elég hosszú időn keresztül együtt kell, éljünk a tanműhelyekkel is. A tanműhelyekben is képzünk majd, és mellette, a tanulás második szakaszában lép be a vállalati gyakorlóhelyen történő képzés.

Sokkal rugalmasabb, sokszínűbb képzési kínálatot tartanék kívánatosnak, mint ami a mostani elképzelésekben szerepel. Optimális esetben egy 9 éves alapképzésre alapulva, 4-6 féle középfokú tanulmányi út biztosítása indokolt. De ha a 3 éves szakképzési modell nyer teret, s az nem épülhet kizárólag a mostani 8 osztályos képzésre, akkor be kell építeni egy hídvet, egy áthidaló, orientációs évet, mert egész egyszerűen 5 ezer közismereti órára nem lehet sikeresen alapoznia a szakképzést. Ez a vállalkozás kudarcra van ítélve mind a tanulók, mind a gazdaság szempontjából.

Mivel ez a konferenciasorozat záró napja, szeretném megköszönni az Akadémiának és a Tárki-Tudoknak ezt a kezdeményezést. A három témában, amit megvitattunk – együttnevelés-szegregáció, finanszírozás és életpálya, illetve a szakképzés – látok egy közös pontot. Egy barátomtól kölcsönözve az analógiát úgy fogalmazhatnám ezt meg, hogy kerüljük el a Titanic politikát. A Titanic kormányosa lehet, hogy jól látta a jéghegy csúcsát, és ahhoz mérte a hajó útját, de nem számolt azzal, mi van a víz alatt, nem számolt azzal, amit nem látott. Ha az oktatáspolitikát a csúcsra koncentrál, az elitképzésen akar javítani, a felsőoktatás felől közelít, s nem az alapokkal foglalkozik, az óvodáztatással, a korai szocializációval, ha felzárkóztató osztályokkal akarja megvédeni a szerencsésebb helyzetűeket a mérhetetlen gondokkal küzdő hátrányos helyzetű, köztük cigány gyerekektől, ha ahhoz kínál kikapukat, hogyan lehet könnyen megszabadulni a problémás gyerekektől akár az általános iskolában, akár a szakképzésben, akkor kudarcra van ítélve. Alulról kell felépíteni az oktatáspolitikát minden tekintetben, társadalmilag is, iskolaszervezet szempontjából is, problémaérzékenység szempontjából is. A politika mindig szeret az elit problémáival foglalkozni, az elit mindig dinamikusabb, hangosabb, jobb érdekérvényesítő. De a valódi problémák nem a jéghegy tetején vannak, hanem a mélyében, és ha nem figyelünk erre, akkor neki fogunk menni jéghegynek. S ennek következményeit az elit is bánja majd.